Մանզումէի Էֆքեար

ՄԻՒՆԱՏԻԻ

ՈՒՄՈՒՐԸ ԲՕԼԻԹԻԳԸՅԷ ՎԷ ՄԷՎԱՏՏԸ ՍԱՅԻՐԷ

ԻՔԻՆՃԻ ՍԷՆԷ · 1867 ՕԳՈՍՏՈՍ 1 ՍԱԼԸ · ՆՈՒՄԵՐՕ 423

Մանզումէի Էֆքեար հաֆթատա 6 տէֆա չըգար . սէնէլիյի 300 ղուրուշ [illegible] , [illegible] , [illegible] [illegible] , 200 ղ՛ [illegible] , ալթը այլըղը 100 ղ՛ օլ- [illegible] [illegible] 50 [illegible] [illegible] [illegible] տըր .

Իլանաթըն պէհէր սաթըրը իչին , պի-րինճի տէֆասը 3 , իքինճի տէֆասը 2 , վէ իւչիւնճիւ վէ սայիր տէֆալարտա 1 էր ղուրուշ ալընաճագ տըր .

Մէքթուպ վէ սայիրէ , Պէյ-օղլունտա [illegible] 467 նումերօլու խանէտէ ՂԵՎՈՆԴ ՀԵՐՈՒԶ [illegible] , [illegible] 6 . [illegible]

ԳԱԼԱԹԱ ՓՕՐՍԱՍԸ

ԷՍՀԱՄԸ ՈՒՄՈՒՄԻՅԷ

Թեմմուզ	29	Աչըլըշ	33–
»	»	Էօյլէն	33– [illegible]
»	»	Գափանըշ	33– [illegible]
Օգոս .	1	Աչըլըշ	33– [illegible]
»	»	Էօյլէն	33– [illegible]
»	»	Գափանըշ	33– [illegible]
»	2	Աչըլըշ	33–12

ՀԱՎԱՏԻՍԱԹԸ ԹԷԼԷԿՐԱՖԻՅԷ

(Աժանս Հավաս Բուրաֆընտան .)

Փարիս 12 օգոստոս ախշամըն սաաթ 4 ինտէ .

Մօնիթէօր նամ րէսմի ղազէթա , օգոստոսըն 15ինտէ , էֆքեարը ամմէ Թարաֆընտան չօգ իյի գապուլիյէթ պուլաճագլէձէք սուրէթտէ պազը միւհիմմ գարարլար Նէշր ու իլան իտէճէկինի Էթանտար նամ ղազէթատա օգունմուշ տուր .

Պէրլին 12 օգոստոս .

Իմբէրաթօր Նափօլէօն իլէ Բրուսիա գրալը հազրաթը պէյնինտէ Գօպլէնցտէ պիր միւլագաթ վուգու պուլմասը Կազէթ տիւ Նօր նամ ղազէթա ըհհէթէ մազնուն գաննըթմէքտէ տիր :

Ֆլօրանսա 12 օգոստոս .

Ռուհպան կիւրուհունուն էմվալ ու էմլաքըն րուխսէթ վէ Թէսվիյէսինէ տայիր օլան գանուն , Սէնաթօ Մէճլիսինտէ 29 գուրա գարշը պուլունտուղու հալտէ , 84 գուրա իլէ Թաստիգ վէ գապուլ օլունմուշ տուր .

Պէլկրատ 12 օգոստոս .

Գանթագուզէնօ նամ Մէմլէքէթէյն մասլահաթկիւզարըն եէրինէ եէնի Նասպ օլան Արօլէօքօ նամ մասլահաթկիւզար պուրատա վասըլ օլմուշ տուր .

Վիէննա 12 օգոստոս .

Մէմլէքէթէյն պէյի սալըֆ Գուզա Քէնտայլէրի պուրատա վասըլ օլմուշ տուր :

Գավիէն Մէօյլէնտօրֆինէ կէօրէ , տայիմա պուրատա իգամէթ իտէճէքլէր տիր :

Փարիս 12 օգոստոս .

Խտիվի Մըսըր Իսմայիլ բաշա հազրէթլէրի Իսթիգպալա կէլմէք իւզրէ Թուլօնտան վափօրա քալգըփ օլմուշլար տըր .

* * *

ՀԱՎԱՏԻՍԱԹԸ ՏԱԽԻԼԻՅԷ

Ֆերիգանը քիրամտան սէաատէթլու Իպրահիմ բաշա հազրէթլէրինէ Մէճլիսի վալայա ազալըղը .

Ֆերիգանը քիրամտան սէաատէթլու Հիւսնի բաշա հազրէթլէրինէ Մէճլիսի վալայա ազալըղը Թէվճիհ պույրուլմուշ տուր .

— Նիշանը ալիի Օսմանինին պիրինճի րիւթպէսի կիպի , նիշանը զիշանը Մէճիտիյէնին պիրինճի րիւթպէսի իչին տախի գորտօն Թախսիսի էմր ու ֆէրման պույրուլմուշ , վէ զիքր օլունան Նիշանը Օսմանինին գորտօնու եէշիլ վէ էթրաֆը գըրմըզը օլտուղու միսիլլու , իշ պու Թախսիս գըլընան Մէճիտի նիշանընըն գորտօնունուն տախի գըրմըզը վէ էթրաֆը եէշիլ օլմասը Թէնսիպ իտիլմիշ տիր .

Այնէէյ Վաբան .

— Բօլիթիգա մէմուրիյէթիյլէ կիրիտտէ պուլունան գայիմմագամը հազրէթի Սէրտարը Էքրէմի սէաատէթլու Սէրվէր էֆէնտի հազրէթլէրինին պարիւթպէի վէզարէթ վէ միւշիրի կիրիտ էյալէթի վալիլիկինէ Թայինի պույրուլաճաղը իշիտիլմիշ տիր :

Քէզա .

— Մէամուրիմիզէ կէօրէ , պէշ օն կիւնէ գատար քիւչիւք Շահզատէկեան հազրաթընըն սիւննէթ տիւյիւնլէրի իճրա պույրուլաճաղընտան , վիւքէլայի Ֆիխամ հազրաթը եալըլարընտաքի տօնանմալարը պօղմաճագլարը կիպի , էպնիյէի միրիյէյէ տախի գանտիլ վէ սայիրէ իպգա օլունմուշ տուր .

Քէզա :

— Ալաֆրանկա յուլիս 31 տէ Փարիստէ պուլունան Տէվլէթի ալիյէ սէֆիրի բաշա հազրէթլէրի , Փօրթուգալ գըրալը հազրէթլէրինին հուզուրունա չըգըպ , Թարաֆը հազրէթի փատիշահիտէն միւշարիլէյհ գըրալ հազրէթլէրինէ միւճէվհէրաթըլը միւզէյյէն Մէճիտիյէ Նիշանը զիշանընըն պիրինճի րութպէսինտէն պիր գըթա իթա իյլէմէք շէրէֆինէ նայիլ օլմուշ օլտուգլարը վէ հէվմի մէզպուրտէ Մանգար սէրայընտա րէսմի զիյաֆէթ քէշիտէ օլունմուշ օլուպ , սէֆիրի միւշարիլէյհ հազրէթլէրի տախի օրատա հազըր պուլունտուգլարը Մօնիթէօրտէ օգունմուշ տուր .

Գուրիյէնին գավլինճէ Ջաթը հազրէթի փատիշահի Թարաֆընտան Բօրթուգալ գըրալընա իրսալ օլունան Նըշանը ալիի Օսմանիտէն օլուպ վէ պունու գըրալը միւշարիլէյհ հազրէթլէրինէ Թագտիմ իթմէք իչին խասսէթէն Պլազ պէյ Թային օլունմուշ իմիշ , պու պապտէ եա փարիսին րէսմի ղազէթասը օլան Մօնիթէօր վէ եախօտ Գուրիյէ իքիսինտէն պիրիսինին Թարիֆի եանըլըշ օլաճաղընտա շիւպհէ եօգ տուր .

— Գանտիա Ֆըրգայի ասքէրիյէսի գումանտանը սէաատէթլու Արիֆ բաշա Թարաֆը Սէրտար էքրէմիտէն ազլ օլունարագ , մէմուրիյէթլէրի միրլիվա սէաատէթլու Մուսթաֆա բաշայա Թէվճիհ օլունմուշ , վէ ասաքիրի Մըսրիյէ գումանտանը տախի ազլ օլունուպ , եէրինէ Մըսըր միրալայլարընտան իզզէթլու Րաշիտ պէյ էֆէնտի Նասպ օլունմուշ տուր .

— Գուտսը շէրիֆ միւթէսարըֆը սաատէթլու Իզզէտ բաշանըն պազը սույի հաթիմալաթը վէ իրթիքեապը վէ րիշվէթ ալըղը Թէպէյյիւն իթմէքլէ կէչէն բազար կիւնիւ խանէսի պասըլմըշ , վէ քէնափսի մահգեմէ իլգա , վէ խանէսի անթունիյէթ բէք չօգ միւծէվհէրաթ պուլունուպ , Գասըր-ալեյէ նագըլ օլունմուշ , վէ պու միւծէվհէրաթըն սաթըլմասընա եմրի գաթիի գայիմմագամը Սաուրի ալի տասուր պույրուլմուշ օլտուղու իշիտիլմիշ տիր ․

[illegible] ․

— Քէօսթէնծէտէն վէ Պուքրէշտէն կէլէն խապէրլէրէ նէզարէն , պու սէնէ օրալարընըն զախիրէ մահսուլաթը ղայէթլէ պէրէքէթլի օլմուշ տուր ․

— Պուգրէշտէն օգոստոս 1 թարիխլէ կէլէն պիր խապէրէ կէօրէ Եէհուտի մահպուսլարտան պիրիսի Գալաս մահպէսինտէն ֆիրար իթմէքլիկէ չալըշմըշ վէ գարադօլուն էյլէն պասղըմտարընը տիյնէմէտիկինտէն , մէրգում գարադօլ իւզէրինէ թիւֆէնկ պօշալթըրագ էօլտիւրմիւշ տիւր ․

— Վիւքէլալըգ խըտմէթինէ պուլունան րիւթպէի պիլ սահապը միւսթէսնա օլմագ իւզրէ , միւշիրանը վիւքէլայի ֆիխամ հազարաթը տիւնքի կիւն մաբէյնի Հիւմայունա ազիմէթ իյլէմիշլէր տիր , վէ հուզուրու հազրէթի փատիշահիտէ միւհիմմ պիր մէճլիս ագտ օլունմուշ տուր ․

— Րուսիա սէֆիրի ճէնէրալ իկնաթիէֆ ճէնապլէրի , քէնտի ավտէթինէ իֆայի մէրասիմի ուպուտիյէթ իթմէք իչին ճիւմա իրթէսի կիւնիւ Գըրըմ թարաֆընա Րուսիա իմբէրաթօրունուն պուլունտուղու Լիվատիա չիֆթլիկինէ ազիմէթ իթմիշ տիր ․ Սէֆիրի միւմաիլէյհին պուրատա պուլունմատըղը էսնատէ Պարօն տը Սթաալ ճէնապլէրի մասլահաթկիւզար գալմըշ տըր ․

— Փրկիչտէ չիմտիքի հալ օն նէֆէր չօճուգ գունտուրաճըլըգ էօյրէնմէյէ պաշլամըշ տըր ․

— Պիր վագըթտան պէրու Էվրոպանըն պաշլըճա թէլէկրաֆ իտարէլէրինէ գուլլանըլմագտա պաշլամըշ օլան , օթօմաթ թէլէկրաֆ մաքինասընըն մէմալիքի շահանէ թէլէկրաֆլարընտա տախի գուլլանըլմասընա տայիր , պու տէֆա թէլէկրաֆխանէյի ամիրէ նէզարէթի թարաֆընտան գարար վէրիլմիշ տիր ․ Խայլիճէ միւտտէթտէն պէրու , հաթթա թէլէկրաֆ իճատ օլալըտան պաշլայարագ , իշարէթլէր իլէ եազը եազմաքըզ , իլա ատէթա թապլանէ եազըլարը իլէ օթօմաթ կիպի պասապիլիր սուրէթտէ պիր թարզ մաքինա պուլունուպ , գուլլանըլմասընա չօգ չալըշըլմըշ վէ չօգ միւծիտլէր թարաֆընտան պու թարզ մաքինանըն խայլիճէ նէվիլէրի իճատ օլունմուշ իսէ տէ , պունլարըն քէօֆֆէսի տախի պիր չօգ գարըշըգ ալէթլյարտան իպարէթ պուլունտուղունտան մաատա , շիմտիյէ գատար պօզուլմագտա տախի միւսթէհէնի օլուպ , վէ Մօրզ նամ միւծիտին ուսուլինէ գուլլանըլմագտա օլան պու թարզ մաքինալարընա նիսպէթլէ , անտէն տահա չօգ ագըր իշլէմէքտէ իտիլէր ․

Պու պասմա ուսուլիւլէ մաքինաներն , մէնֆաաթլը սուրէթտէ գուլլանըլմասը վէ պախուսուս պիր ազ չարուգ իշլէնէպիլէճէք թարզըն պուլունմասը իւզէրինէ հէր քէսին իւմիտի գաթ օլունմուշ իտի ․ Պու տէֆա Միւթթէհիտէյի Ամէրիգանըն Լուիզվիլ շէհրինտէն Մ ․ Տ ․ Է ․ Հիւկս նամ պիր միւտէրրիս պու ուսուլտէ պիր եէնի թարզ մաքինա իճատ իթմիշ օլուպ , վէ Մօրզ մաքինալարընտան զիյատէթլէ մէնֆաաթլը վէ չարուգ իշլէմէքտէ իմիշ ․ Չիւնքի Մօրզ մաքինասը պիր սաաթ զարֆընտա անճագ թէլէկրաֆլարտան 15-20 գատար կէօնտէրէպիլիր իքէն , միւմաիլէյհ միւտէրրիսին մաքինասը իլէ 60-70 գատար թէլէկրաֆ կէօնտէրիլէպիլմէքտէ տիր ․ Միւմաիլէյհ Մ ․ Հիւկս քէնտի մաքինասընը հէր պիր գուլլանըլան մահէլտէ պիլզզաթ քէնտի էլի իլէ գուրմուշ օլտուղու միսիլլու , պուրատա տախի գուրուպ վէ օնու իշլէտէպիլէճէք մէմուրլար եէթիշտիրմէք իչին , պու տէֆա Տէր-սէաատէթէ վասըլ օլմուշ տուր ․

Զանն իտէրիզ քի թէլէկրաֆխանէյի ամիրէ թարաֆընտան , մէրգում միւծիտին մաքինասընը գուլլանմագ վէ իշլէթմէք հուգուգու սաթըն ալընմըշ օլուպ , Հինտիսթան թարիգի թէլէկրաֆընտա վէ տօղրուտան տօղրուեա Պէյ-օղլունտան Վիէննաեա պու տէֆա եէնի վազ օլունմուշ օլան իքի թէլլէրինտէ մէզքիւր ուսուլտէ մաքինա գուլլանըլաճագ տըր ․ Վիէննաեա կիտէն եէնի թէլլէր պիր միւտտէթտէն պէրու խիթամ պուլմուշ օլուպ , վէ Մ ․ Հիւկս թարաֆընտան պիր գաչ մէմուրլար եէթիշտիրիլտիքտէ մուխապէրաթա պաշլանաճագ տըր ․

Թէլէկրաֆխանէի ամիրէ նէզարէթի իշ պու մաքինատան պիւյիւք ֆայիտէ պէքլէմէքտէ տիր , վէ պու մաքինանըն գուլլանըլմասը նիհէթի քէլ էվվէլ Աղաթօն էֆէնտի հազրէթլէրի թարաֆընտան արզու վէ իճրասընա զայրէթ օլունմուշ տուր քի , տայիմա պիր եէնի միւֆիտ իճատ չըգարըլընճա , անըն գուլլանըլմասը գարարընա միւսարաաթ իտէրլէր ․

Մէզքիւր մաքինա իչին միւծիտի Մ ․ Հիւկս Փարիզին պու սէնէքի սէրկիսի ումումիյէսինտէ պիւյիւք նշան ալմըշ տըր ․

Լէվանթ ․

— Վան առաջնորդու արժ ․ Իգնատիոս եպիսկոպոս թարաֆընտան պուրատա պիր մահէլլէ կէլմիշ օլան մէքթուպուն շու գըթաալըրը տէրճի ճայիզ կէօրիւլմիւշ տիւր ։

Անարատական մայրն լուսոյ կաթուղիկէ սուրբ Էջմիածին մեծաւ մխիթարութեամբ արձակեաց զիս ի խաղաղութիւն ․ առ այն առաքել Վասպուրական աշխարհս յանկարծ պաշարեաց զիս ի խորս դառնութեան ցաւոց , քանզի տեսաք զանթիւ բազմութիւն մերադնեալ ժողովրդոց մեկնեալ ի Հայրենի բնակութեանց իւրեանց ի Մամրատանից , ի Գեկայ , Յօզմայ , ի Շիրուանայ , ի Խիզանու ի Սպարկերտու եւ յայլոց գաւառաց եւ գիւղօրէից խորին Մարատանի , որք անկանին ընդ իշխանութեամբ կուսակալին Տիգրանակերտու , եւ բդեշխին Սղերտու ․ զի նայն տեղեաց Քիւրտ պէյք միաբանեալ ընդ չէյխ Սապաթուլլահին Խիզանու առնեն չարիս անհնարին յԱզգս մեր , բազումս ի գլխաւորաց Հայոց սպանանեն , զբազմադոյնս ի կանանց եւ յարանց պարզամտաց ուրացուցանեն եւ զմնացեալսն հարստահարեն անհնարին մ դառնութեամբ ․ վասնորոյ ըստ թուելոյ ամանց տեղեկագրոյ երեք հազար վեց հարիւր տունք Հայոց թողեալ զերկնանման Տաճարս վանօրէից եւ եկեղեցեաց՝ որպիսի են Ապարանից սուրբ Խաչի վանքն գովեցեալ ի սուրբ Նարեկացւոյն, Խիզանու սուրբ Խաչի վանքն եւ այլք բազումք ի ձեռս անօրինաց ի բնակութիւն, նոյնպէս զտունս եւ զտանին ապրանս , զցանեալ արտորայս , զայգիս , զանասունս եւ զայլն ամենայն , եւ ինքեանք մերկ , բոկոտն , քաղցեալ եւ ծարաւի եւ ձեան ի ծոց լալով եւ կոծով գաղթեցան ի սահմանս Վանայ , եւ աստի ի Պարսկաստան եւ ի Ռուսաստան , յորոց իբր տունս չորեքհարիւր արգիլեալ մեր զետեղեցաք ի քաղաքիս եւ ի գիւղօրէս սորա , եւ մնացեալքն ցան եւ ցիր եղեն ։ Զայսմանէ յաւագին գրէ առ մեզ Առաջնորդն Սղերտու Պետրոս վարդապետն եւ Թուի թէ ի Պատրիարքարանն եւս գրեալ է , որպէս եւ վկայէ ինքն ։

Ի փառս Աստուծոյ լիցի , խորհուրդ արարէք ի վերայ բանիս , եւ միջոցաւ Տիգրանակերտու եւ Սղերտու բաշայիցն սանձահարեցէք զկատաղութիւն Քրդացն եւ անբարիշտ չէյխին , զի մի զմնացեալսն ընջացեն յերկրէ աստի կամ փախուսցեն ։

Նաւացեալ այսու ծնամբք վասն անցից եւ խնկելի կենաց ձերոց միշտ աղօթարար եւ մխիթարիչ գրութեանց ձերոց անհամբեր կերպիւ սպասող ։

յուլիս 3 1867 Իգնատիոս
Ի Վանայ Առաջնորդա- Արքեպիսկոպոս
րանին Վասպուրական երկրի

* * *

ՓՐԿԻՉ

Փրկիչտէ կէրչի շիմտիքի հալ խըզմէթլէր իլէ թէմիզլիկէ միւմքին մէրթէպէ տիքգաթ օլունտուղուն պաշգա , պիր թարաֆտան տախի հէր նէվի էշեանըն իքմալինէ չալըշըլմագտա իսէ տէ , հէր հալտէ ֆուգըր հալինի էրպապը տիգգաթ կէօրէպիլմիւշ տիր ․ Նասըլ քի կէչէն կիւն զաթըն պիրիսի կէստույկիւնանէ Թիմարխանէտէքի Թէմիզլիկի սէնա իթթիկլյլէ պէրապէր, խաթագլարըն էակիմէկինի վէ պանաղըլըղընը տախի Թայիփ իյլէմիշ տիր․ քէզալիք պաշգա պիր էհլի տիգգաթ, սօգագ գարուսու խանըխա վագ իտիլմիշ օլան իխթար տէֆթէրինէ, մահէլլէ մէզգուրտա տէրքեար օլան Թէմիզլիկէ իգբաբ իթտիքտէն սօնրա, քիլիսէտէ քահանայ արգասընտա կէօրտիւկիւ ուրարըն էսկիլիկինի տախի իշար իյլէմիշ տիր․

Պունլար տահա սալթ հէրքէսին կէօրէպիլտէկի էքսիքլիքլէր տիր․ էկէր էքսիքլէր խալընըզ էօյլէ չէյլէր օլայըլար, չօգլուգ էսէֆ իթմէզտիք, չիւնքի ազ վագըթտան իքմալինէ մուվաֆֆագ օլապիլմէք գօլայ իտի․ հալ պու քի, էհալի կէօրէմէյիփ, իլլա հէր տագըգա պիզիմ կէօրիւփ, վէ մէբաղ իթմէքտէ օլտուղումուզ էօյլէ էքսիքլիքլէր վար տըր քի․ իքմալի անճագ էհալինին հիմմէթ ու մուավէնէթինէ մուհթաճ իքէն, համիյէթքեարլարը պիր Թարաֆա չըգարտըղըմըզ հալտէ, հայֆա՛, էհալի իսէ պիգայտ պուլունմագտա օլտուղտան պաշգա, նիշէլէր, վէ հաթթա պազը Թաղական խօրհուրտլար իլէ տէր պապալար, Փրկիչ իտարէսինէ գուրպան իթմէքտէ օլտուղումուզ էն գըյմէթլի վագըթլարըմըզը, քէնտի պէտխահլըգլարընա սարֆ իթտիրմէքտէ, վէ զանն իտէրսին քի կիւյա պիր նիյէթէ վէ Թահրիքեաթա մէպնի, պիզի պըգտըրմաքա, վէ խախօտ գուտրէթիմիզի քէտտիրմէյէ չալըշմագտա տըրլար․ չիւնքի, պըրագալըմ Փրկիչին զայրէթինի չէքմէտիքլէրինի, հաթթա քիլիսէլէրտէ վէ էվլէրտէ հէրքէս Փրկիչին գանձանակ վէ Թապաղընա պէշ օն փարա պըրագմաղըն իչին, հէր նէվի Թէտպիր վէ ֆիթնէքեարլըղը իճրա իյլէմէքտէ տիրլէր․

Մէզքիւր Թաղական խօրհուրտլար իլէ տէր պապալարըն իսիմլէրինի իքի իւչ հաֆթա սօնրա սէթր իթտիկիմիզ կիպի, պու տէֆա տախի սէթր իտէրիզ․

Էվվէթ, նիւգլէրճէ պիչարէկեանէ պիր լօգմա էթ վէ էթմէք փարասը օլաճագ օլան Թապագ վէ գանձանակ փարալարընա տախի գարշը կէլմէքտէ տիրլէր․ վէ էսէֆ իտէճէք խէրի չուրաալ տըր քի․ էօյլէ քէօթիւ ատամլար տախի էհալի նէզտինտէ նուֆուզ բէյտա իտէրէք, մէրամլարընը իճրա իտէպիլմէքտէ տիրլէր, վէ էկէր պու պատտէ տախի ղալէպէ քէնտի Թարաֆլարընտա գալըր իսէ, խանի, միլլէթի վէ ֆուգարայը սէվէն համիյէթքեարան Թագըմը, օնլարտան զիհատէ ղայրէթ վէ իգտամ կէօսթէրէրէք օնլարը խէնէմէզ իսէ․ հէմ պիր տահա միլլէթ սըֆաթըյլա մէյտանէ չըգմամալը տըր, վէ հէմտէ Փրկիչին գարուլարընը չէքիփ գաբամալը տըր․

Փրկիչտէ պուլունան էքսիքլէրտէն խալընըզ իքի իւչ գալէմինի պէհան իտէլիմ․ պիրինճի խանկըն Թուլումպասը պօզուգ տուր վէ պօրուսու խօգ տուր, տիմէքտիր քի մաղալլահ պիր խանկըն զուհուր իթսէ, պիչարէկեան չաևըր չաևըր խանաճագ տըր․ իքինճի, էն լազըմլը չէյ սու իքէն, օլ խուսուստա տախի սըգընթը չէքիլմէքտէ տիր․ չիւնքի էօթէտէ պէրուտէ պուլունան գուեուլար տէ Թուլումպալար պօզուգ վէ մուաթթալ գալմըշ օլտուգտան պաշգա, տօլապըն սուխունուն կիրտէճէկի սու խօլլարընըն տախի պազը մահէլլէրի Թամիրէ մուհթաճ պուլունմագտա տըր․ պու սու սըգընթըսը պու կիւնլէրտէ զիհատէ կէօրիւլմէյէ պաշլամըշ տըր․ չիւնքի, էվվէլի անճագ օն օն պէշ խաստա պուլունուր իքէն, շիմտի իսէ սէքսէն տօգսան քէյֆսիզ գայըրըլմագտա, վէ էվվէլի մէսէլա կիւնտէ պին օգգա սու սարֆ իտիլիր իտիյսէ, շիմտի պէշ պին օգգա սարֆ իտիլմէքտէ տիր․ վէ իւչիւնճիւսիւ կիւնտէն կիւնէ աթամ արթմագտա, վէ զաթէն տար վէ պիչիմսիզ օլան մահէլլէր էքսիլմէքտէ տիր, վէ ղայրիհիմ վէ ղայրիհիմ։ Վէլ հասըլ, պու Փրկիչ իտարէսինտէ պուլունան վէ կէօրիւնէն տախիլի վէ խարիճի, մատտի վէ մանէվի կիւճլիւք, էօյլէ հէր քէսին տիւշիւնիւփ վէ Թէսավվուր իտէպիլէճէկի տէրէճէնին մաֆէվգինտէ օլուփ, վէ պիզ իսէ, տէթէ պուտայաճաղընա (Մէճմուա, գուլագլարըն չինլէսին) կիճէ վէ կիւնտիւզ չալըշըփ ճան ու Թէնիմիզի ֆաքէնճէյէ գօյտուգումուզ, վէ հէր նէվի ֆէտաքեարլըղը իճրա իյլէտիկիմիզ Թագտիրտէ, նասըլ քի պիր գաչ տէֆա սիթէմամիզ ատուրէթտէ սէօյլէմիշիզ տիր, պիզիմ պու ղայրէթ վէ արզումուզ պաշըմա լաւըգ օլան, վէ էմէլի էզէլպիմիզտէն պուլունան Թէշվիգաթ տէֆնէտինի վազ իթմէքլիկէ մուտարաաթ իյլէմէտիկինտէն, Թապիաթիյլէ պիզ տախի հէմ աղըր աղըր խէօրիւմէյէ վէ հէմտէ պու սիթէմլէրիմիզի Թէքէրրիւր իթմէկէ մէճպուր օլմուշուգ տուր․ Նիհաեէթ, չու գատարը սէօյլէրիզ քի, շիմտիյէ գատար կէօրիւլէն մուավէնէթ Փրկիչին խալահընա քեաֆի օլամախաճաղընտան, պիզ քէնտի պօրճումուզու էտա իլէ խասպէր վէրիր վէ զամիրիմիզի րահաթ իթտիրիրիզ․

Կէչէն կիւնլէր հէմչէհրիմիզտէն Կարապետ աղա Խուպէսէրեան պիր լիրա իհտա իտիփ, վէ պու բագար կիւնիւ Փրկիչտէ խազմաճը հաճի Ալիքսան աղա պիր պուչուգ լիրա իհտա իտիփ, վէ պիր զաթ տախի իքի խիկիրմիլիք մէճիտիյէ հիմմէթ իյլէմիշ օլտուղունտան, իգհարը Թէշէքքիւր իտէրիզ․

— Հէր քէս պիլիրտէն Իզմիր իհանէսի հիսապընը պէքլէմէքտէ իտի, հալ պու քի պիզտէ Գարամուսալ Թարաֆընտա պուլունան, վէ մէզքիւր իհանէ իչինյէ մէչղուլ օլան ատամըմըզըն կէլմէսինէ պէքլէմէքտէ իտիք, իմտի տիւնքի կիւն կէլմիշ օլտուղունտան, մէզքիւր հիսապը պու կիւնլէրտէ պէեան իտէրիզ․

* * *

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆ ՀՐԵԱՅ ԵՒ ՄԷՃՄՈՒԱ

Մանզումէնին 422 ինճի նիւմէրօսունտա գօյըլան․

Ահա Մէճմուային խօսքը․

«Պիւթիւն պիր միլլէթի ալտաթմագ,
«պիւթիւն պիր միլլէթին ճահիլլէրինի պաշ-
«տան չըգարմագ իչին պու տէրէճէ պաթըլ
«խայալլարա ճէսարէթ իտէն պիր քիմսէնին
«գըլըփընտէ նէ ինսաֆ, նէ զամիր, նէ տին
«նէ իման օլամազ․ Թարիֆէ հաճէթ տէ-
«յիլ տիր․
«Թափառական Հրեայ կիպի Ֆրանսըզ-
«ճա նիւզ պին մասալ վար, պունլարըն հէփ
«պիրի Ֆրանսըզ քիթապէթինին պիրինճի
«տէրէճէսինտէ պուլունմագտան մաա-
«տա Ֆրանսըզ քիթապէթինին ինգըլապըն-
«տախի պէօյլէ սէպէպիյէթ վէրմիշլէրտիր․
«Պիւթիւն Ֆրանսա պու մասալլար նիւ-
«զիւնտէն Ֆրանսըզ քիթապէթինին կիրիֆ-
«Թար օլտուղու մէզէլլէթ իւզէրինէ աքիմ
«Թէէսսիւֆ իզհար իտէրլէր․ հիչ պիր մէզ-
«հէպէ հիչ պիր քեամիլ խանէսինէ պու
«քիթապլար կիրմէզ, վէ պունլարը օգու-
«մագտան պէօյլէ գազալար տախի զու-
«հուր իթմիշ տիր․
«Պէօյլէ պիր պէտնամ մասալը քէնտինէ
«սիլահ իտէրէք Էրմէնի միլլէթի ճիզվիթլէ-
«րէ գարշը կէլէճէքմիշ․ վէ պու մասալը
«գալգան կիպի հէր սահիհ Էրմէնի գուշա-
«նաճագմըշ․ Ալլահ ագըլ վէրսին, վէ իլլա
«պիր բարչա ինսաֆ վէ զամիր։»

Մէճմուա Նօ․ 706․

Մէճմուային աս ըսածը ստոյգ է․ քանզի «Թափառական Հրեայ» անուն ընտիր եւ օքտնչելի գիրքը, որ Ճիզվիթներու լարած Թագուն մէքենաները մերկարապարանց կը խայտառակէ, անոնց մութի մէջ գործածը ի լոյս կը հանէ, հարկաւ Ճիզվիթներու եւ անոնց գաղափարը կրողներու համար «մէքրուհ, եւ պէտնամ մասալ» մ'է․ Իսկ մարդկութիւնը յարգող, եւ հասարակաց իրաւանց հոգով չափ պաշտպան կանգնող ճշմարիտ մարդերու համար «Թափառական Հրեայ» անուն եզական գիրքը, ազատութեան ստուերին մէջ նստողներու մտքին լոյս տուող եւ մարդկային ոտքին ներքեւ ճիզվիթութեան 300 տարուան լարած Թունալից դարանները յայտնող եւ զգուշացնող ճշմարիտ իրողութիւն մ'է․

«Թափառական Հրեայ» կոչուած բարեհռչակ գիրքը, իրաւ է որ՝ ըստ Մէճմուային, ճիզվիթներու համար ատորին գիրք մ'է, եւ զանի տուներնին չընդունելէն զատ՝ անունը լսեն նէ, ջիղերնին սարսելով մահուան դողը կը բռնէ զիրենք, ինչպէս անցեալ շաբթու Մէճմուային ջիղերուն ալ դպեր էր, եւ ձեռքերնին անցած ատեն, կատաղաբար կը պատռեն, կայրեն եւ անէթէմայի շանթեր կը տեղան անոր վրայ, հեղինակին եւ զանիկա վերծանողաց վրայ։ Իսկ ճիզվիթական խորամանկ հնարից, եւ անոնցմէ մարդկային ազգին հասած չարեացը տեղեակ եղող եւ մարդկային Թշուառութեանց վրայ գութ ունեցող մարդասէրներու համար շատ բարձր, երեւելի եւ ամէն մարդու կարդալու արժան գիրք մ'է անիկա։ Ա՛հ, ո՛ւր էր որ ի պատիւ մարդկային յառաջադիմութեան Թափառական Հրեային, Վիգթօր Հիւկօյի Թշուառքը, Ալեքսանդր Տիւմայի, Միշլէի եւ այլ այս կարգի մեծահամբաւ հեղինակաց օգտակար աշխատասիրութիւնները դպրոցներու մէջ իբրեւ դասագիրք գործածուէին։

Եւրոպայի լուսաւորեալք կը յարգեն զասոնք, եւ անոնց անունները պարծանօք կը յիշեն։ Արդարեւ ասոնք Եւրոպայի եւ բոլոր ճշմարիտ մարդերու համարմանն առջեւ մէյմէկ սքանչելի եւ լուսաւոր ջահեր են,

եւ առաջին կարգի մարդկութեան բարեկամ եւ Ճիզվիթական բռնաւորութեան շղթան ջախջախող հզօր ախոյեաններ են ։

Ճիզվիթական վայրագ եւ ոխերական ընկերութիւնը Իգնատիոս Լոյոլայի ձեռօք ծնունդ առած օրէն՝ մինչեւ այսօր ատելի եւ ահալի վատթարութիւններ գործեց, շատ տուներ փլուց, շատ անմեղներ կլլեց, արեւելքէն արեւմուտք եւ հիւսիսէն հարաւ իր դժոխային ձեռքերն երկնցուց, եւ ամէն ապականարար եւ արիւնալից հնարքեր ունեցաւ գազանաբարոյ մարդկանց եւ ընկերութեանց ձեռօք. սատանային՝ լուսոյ հրեշտակի կերպարանքը մտնելուն նման՝ բարի անունով եւ շողոքորթ ու կեղծաւոր դարձուածքներով մարդկութիւնը կաշկանդեց, թագաւորութիւնը խանգարեց եւ ժողովուրդները թշուառութեան ճիրաններուն մատնեց.. Ասոնց ամէնը թէ եւ մութի մէջ գործեց բայց գիտութիւնը անոր խաւար պատնէշը կործանեց եւ մերկապարանոց խայտառակեց Լօժէն Սիւի նման մարդկութեան՝ ճշմարիտ եւ անշահախնդիր բարեկամներու ձեռօք. Ուստի Ճիզվիթ ընկերութիւնը իր վատթար ու պժգալի սկզբունքին (1) եւ իր մահաբեր ու քստմնափուշ անօրէնութեանցը եւ դժոխադէմ գործերուն համար ամէն ատեն մարդաբնակ քաղաքներէն աքսորուեցան եւ վռնտուեցան,

1581 ին եւ 1604 ին Անգղիայէն,
1594 ին եւ 1762 ին Գաղղիայէն,
1598 ին եւ 1759 ին Բորթուգալէն,
1717 ին եւ 1817 ին Ռուսիայէն,
1753 ին Չինաստանէն,
1767 ին Սպանիայէն ու Սիկիլիայէն եւլն,

իբրեւ արիւնռուշտ ապստամբութեանց թելադիր՝ ոճրագործ ընկերութիւն մը վռնտուեցան ։ Վկայ են աս բանիս միայն Գաղղիոյի ազգին մէջէն Տիւբէն, Միշլէ, Էտկար Գինէ, Ժանէն, Լիտրէ, Տը-Սէն Բրիար, Լագուտիէթ, Բասգալ, Արնօ, եւն ։

Ընթերցող, երբեւիցէ անգամ մը թէ՝ չարագործութեան կողմանէ ատանկ աշխարհածանօթ, մարդախողխող, ոխերական եւ մարդկութիւնը թշուառութեան հասցնելու աղքնող ընկերութիւն մը՝ ասպարէզ մէջ ցարեկ տեղն պաշտպանելու յանդգնող մարդ մը՝ ինչ աստիճան «անխիղճ, անօրէն, անկրօն, անաստուած, անհաւատ, անգութ եւ ազգութեան ու մարդկութեան թշնամի մէկ մը ըլլալու է. Առ կէտը բացատրութեան կարօտ չէ.

Ինչո՞ւ համար Ճիզվիթները «Թափառական Հրեայ» անուն ընտիր եւ օգտակար գիրքը կը պախարակեն ։

Որովհետեւ իրենց մութի մէջ գործած ոճիրներն ու չարիքները աշխարհին յայտնեց ։

Ինչո՞ւ համար Մէճմուան, որ ազգասէր է, լուսաւորեալ Եւրոպիոյ զզուանօք առած Ճիզվիթները կը պաշտպանէ ։

Որովհետեւ անանկ ուզեր է. կամ պատուեր է . . . ուզել ։

Կըսեն թէ՝ Մէճմուա ազատամիտ է, եւ աշխարհի յառաջադիմական ընթացքին ալ գերահաւան է, բայց պարտաւորած է ինքը եղած տեղէն մազի չափ առաջ չշարժիլ, որովհետեւ տէր ունի, . . . ի պարտաւորուած է ուրիշին կամքին կապուիլ ։

Բնութիւնը յառաջադիմելով նոր լոյս ցոյց կուտայ, տգիտութեան եւ բռնութեան մութ եւ դժոխային ամպերը գիտութեան զօրաւոր հողմով որ քան զօր կը փարատին, ազգերը նոր նոր գաղափարներով կը լեցուին, դէպի յառաջ շարժում եւ նկրտում ցոյց կուտան, խաւարին թափթփուքները կը մերժեն եւ դէպ ի նոր ու լուսաւոր ճանապարհը փոխադրուելու կը ջանան, արհեստները նոր գոյն եւ ձեւ կառնեն եւ ամէն ճշմարիտ մարդ ընդհանրութեան օգտին համար ամէն ջանք ի գործ կը դնէ, իսկ Մէճմուա ծնած օրէն մինչեւ այսօր յառաջդիմական շարժում մը ըրած չէ ։ Նիւթապէս նոյն է, ինչ որ ծնած ատենը, եւ բարոյապէս ալ դէպ ի յառաջ դէթ քայլ մը առած չըլլալէն զատ ։ ետ ալ մնացած է ըսենք նէ, չենք սխալիր ։

Մէճմուա, Մէճմուա, հոգիդ սիրես, շիտակ ըսէ, երեխա՞յ խաբելու ելեր ես, իրա՞ւ կըսես թէ՝ «Թափառական Հրեայ» անուն ճշմարտաքարոզ գիրքը՝ յետին ստորնանի գիրք մ'է եւ վնասակար մասալ մ'է եւ Գաղղիոյ գրականութեան ալ անպատուութիւն բերած է, ինչո՞ւ ուրեմն չես ցոյց տար այն օգտակար գրքին տուած վնասները, եւ թէ Գաղղիոյ գրականութեան մէջ առաջին կարգի եղած գիրքերը որո՞նք են, հաճէ ցոյց տալ ։ մենք անոնք ալ կը կարդանք, մեզի համար արգելք չկայ, որովհետեւ տրամաբանութենէն սորված ենք ամէն տեսակ գիրքեր կարդալով բաղդատել եւ աղէկը ճանչնալ, որովհետեւ մենք Ճիզվիթներուն նման առանց բացասականի դրականը՝ այն է առանց ցրտութեան գաղափարի՝ տաքութեան գաղափարը, առանց սուտութեան գաղափարի, ճշմարտութեան գաղափարը, եւայլն քարոզողներէն կամ առանց փոքրը ցոյց տալու աս մեծ է ըսելով բանի ընդունող եւ ընդունել տուողներէն չենք ։

Ոչ, ոչ Մէճմուա, դատումդ սխալ է, աս դարուս մէջ ատիկա երբեք քեզի պատիւ չըբերեր ։ Բայց պակսութիւնը քուկդ չէ, այլ «Եիւքսէք Մէվգըի» մէջ գտնուելուդ համար (թէ եւ հասարակութեան մէջէն ելած ես) հասարակութեան արդի կացութեանը անտեղեակ գտնուիլդ է պատճառը, որ միշտ մթալ գաղտան մէջ կիյնաս ։ Գիտցիր Մէճմուա, որ ժողովուրդները քու ծնած դարուդ ժողովուրդները չեն, Գաղղիան քու պարտած ատենիդ Գաղղիան չէ հիմա ։ Ամէն բան փոփոխութեան մէջ է եւ շարժում մը ունի դէպ ի յառաջ, իսկ դուն ծնած եւ եղած տեղդ անփոփոխ մնացած ես, յառաջ չես շարժիր, գուցէ միջին խաւար դարու հետ . . . դաշինք մը ունիս, քանզի ունիլ ես երթալու հակամիտութիւն ունիս քան թէ յառաջ ։

Մէճմուա, աս գիրքը ձեռքդ ու գրէ, բայց բարկանալ պէտք չէ, հայհոյական խօսքեր մտիկ չեմ ըներ, եիւքսէք մէվգըիդ համեմատ պէտք է քաղաքավարութեամբ պատասխանես (եթէ երբեք պատասխանել կուզես) եւ ոչ թէ Մանզումէին դէմ գործածած սինլքոր, վատ եւ միակ ծափողղանոց յատուկ եղած լեզուովդ, որ քեզի պատիւ չբերեր ։ Բառարանին մէջի անարգական բառերը մէկտեղ բերելը պատասխան տալ ըսել չէ, քանզի էն սինլքոր մարդն ալ կարող է այնպիսի անարգական բառերը կարկուտի պէս դիզելով տեղալ, եթէ դու ալ նոյն ընթացքը բռնել պատիւ կամ խելացութիւն կը համարիս, ուրեմն ո՞ւր կը մնայ ուսումնականին եւ անուսին, կրթեալին եւ անկիրթին, եւայլն մէջ տեղի զգալի տարբերութիւնը ։

Դրէ Մէճմուա, խօսքի դէմ խօսք, փաստի դէմ փաստ, եւ բաժններդ օրինաւոր փաստերով հաստատէ, բայց քաղաքավարութեամբ եւ առանց անձնականի դպչելու եւ յիշէ որ Ճիզվիթները պաշտպանած ատենդ՝ անոնց օձապտոյտ եւ կեղծ ու պատիր սկզբանց եւ վարդապետութեանց ու անոնց ի գործ դրած երեքդարեայ վնասակար ընթացքը պատասխանատուութիւնը վրադ առած կըլլաս ։ Քանզի ոչ ոք «Թափառական Հրեայ» անուն եղական գրքին դէմ կրնայ խօսիլ, բայց եթէ միայն սրտանց, կամ կաշառեալ Ճիզվիթ մը եղողը ։

Մէճմուա խօսէ եւ լսէ. որպէս զի աշխարհ քեզ լաւ մը ճանչնայ ։

ԽՈՍՐՈՎ

---

[1] Բասգալի գաւառական նամակները կարդացողները կրնան շատ լաւ տեսնել թէ ինչ ատելի եւ աշխարհակործան սկզբունք եւ վարդապետութիւն քարոզած են ։

ԻԼԱՆԱԹ

Գօղաղ իչինտէ Բաչա-Գափուէ գարիպէսինտէ Աեագամա սօգաղընտա 48 վէ 50 վէ 52 Նումէրօ իլէ մուրագգամ օլուպ, պաղչէպան Վասիլ վէ Հէրփէսի Նամմե քիմէսնէլէրին մութթասարրըֆ օլտուգլարը պիր պապ խանէ իլէ ալթընտա պիր պապ մաղազա վէ գահվէ տուքքեանը, հուքիւմէթ թարաֆընտան մէզատա չըգարըլմըշ օլմաղլա, թալիպ օլանլարըն աղօսթօսուն նիհայէթինէ գատար, հէր բազար կիւնլէրի գարիէի մէզգիւրէտէ պուլունաճագ իւօկիւտար միւնատիսի Նէճիպ աղանըն միւրաճաաթ իյլէմէլէրի իլան իչիւն, իշ պու բուսուլա էրմէնի ղազէթասընտէ թէսթիր գըլընըր ։

84 Րէպիւլ ախըր 12 ։

Քիթապէթի խարիճիյէ

Նումէրօ 3311 ։

Խօզզաթլը Վարդերէս աղա էլ եէվմ իսթանպօլտա պուլունտուղու հալտէ քէնտի իսմինէ օլան մուհրինի գազաէն գայպ իթմիշ օլտուղունտան, վէ հէր նէ գատար արամըշ իսէ տէ, շիմտիյէ գատար պուլամատըղընտան, քէնտի իմզասը օլմաքսըզըն եալընըզ մէզքիւր մուհրիլէ պիր կիմսէ սէնէտ վէ էվրագ իպրազ օլունուր իսէ, ամէլ վէ իթիպար օլունմամասը իչիւն իլանը քէյֆիյէթէ իպթիտար գըլընըր ։

ՍԱՀԻՊ ՂԱԶԷԹԱ
ԿԱՐԱՊԵՏ Ե. ՓԱՆՈՍԵԱՆ

ԼԷՎԱՆԹ ՀԷՐԱԼՏԸՆ ԹԱՊԽԱՆԷՍԻՆՏԷ
ՓԷՕ–ՕՂԼՈՒՆՏԱ [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ՆՈՒՄԷՐՕ 467 ։